

УДК [34:008] :3: [303.7:001.12]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/39-2-30>

Вікторія КОВАЛЬОВА,
orcid.org/0000-0003-2015-1060
начальник відділу кадрів,
старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін
Київського інституту бізнесу та технологій
(Київ, Україна),
аспірантка кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Чернігівська область, Україна) kovaleva_vika@ukr.net

АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ «ПРАВОВА КУЛЬТУРА» В ГУМАНІТАРНИХ НАУКАХ

У статті порушено проблему аналізу феномена «правова культура» в гуманітарних науках. Задля досягнення мети було застосовано комплекс теоретичних методів, як-от: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація.

Феномен «правова культура» знайшов відображення в юридичних, правознавчих, філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних дослідженнях. Визначено, що феномен «правова культура» у вітчизняній юридичній науці розглядається як система правових цінностей у сфері функціонування права. Філософські та соціологічні дослідження розглядають феномен «правова культура» з двох позицій: як характеристику рівня розвитку правових явищ на певних етапах розвитку суспільства; як якісну характеристику права та правової поведінки особистості. Психологічні дослідження розглядають феномен «правова культура» як системне явище, сукупність правових знань, правосвідомості та правомірної діяльності, що є результатом усвідомленого засвоєння соціально-правових норм. Сучасні вчені-педагоги досліджують проблему формування правової культури студентської молоді як невід'ємний складник професійної культури фахівця.

Формування правової культури залежить від її носія: певної особи, цілого суспільства, окремої соціальної (професійної) групи. Правова культура суспільства представлена Конституцією країни, правовими нормами, що діють на території держави, правовою мораллю суспільства. Правова культура особистості – ступінь і характер її правового розвитку, заснований на позитивній правовій свідомості, що реалізується в активній правотворчій діяльності.

Коротко проаналізовано функції правової культури: загальносоціальні (економічну, політичну, ідеологічну, демографічну, соціальну); соціально-юридичні (правотвірну, регулятивну, охорони прав і свобод особистості, аксіологічну, прогностичну, комунікативну, трансляції правового досвіду).

Аналіз та узагальнення теоретичних праць і наукових положень дає змогу уточнити сутність поняття «правова культура студентів» як інтегровану особистісну якість, яка відображає ступінь освоєння та професійного виконання правомірної соціальної ролі, характеризується рівнем засвоєння правових знань, ціннісним ставленням до права, а також активною правомірною поведінкою в повсякденній та майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: *правова культура суспільства, правова культура особистості, правова культура студентів, функції правової культури.*

Victoria KOVALEVA,
orcid.org/0000-0003-2015-1060
Head of the Personnel Department,
Senior Lecturer at the Department of Humanities
Kyiv Institute of Business and Technology
(Kyiv, Ukraine),
Postgraduate Student at the Department of Pedagogy, Primary Education and Educational Management
Nizhyn Mykola Gogol State University
(Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine) kovaleva_vika@ukr.net

ANALYSIS OF THE PHENOMENON «LEGAL CULTURE» IN HUMANITIES STUDIES

The article deals with the problem of analysing the phenomenon of «legal culture» in humanities studies. A set of theoretical methods was used to achieve this goal: analysis, synthesis, generalization, and systematization.

The phenomenon of «legal culture» is reflected in legal, juridical, philosophical, sociological, psychological, pedagogical research. It is determined that the phenomenon of «legal culture» in native legal science is considered as a system of legal values in the field of law. Philosophical and sociological studies consider the phenomenon of «legal

culture» from two points of view: as a characteristic of the level of formation of legal phenomena at certain stages of development of society; as a qualitative characteristic of the law and person's legal behaviour. Psychological research considers the phenomenon of «legal culture» as a systemic phenomenon, a set of legal knowledge, legal awareness and lawful activity that is the result of conscious assimilation of socio-legal norms. Modern scholars and educators study the problem of formation the students' legal culture as an integral part of the expert's professional culture.

The formation of legal culture depends on its bearer such as: a certain person, the whole society, a separate social (professional) group. The legal culture of society is represented by the Constitution of the country, the legal norms in force in the territory of the state, the legal morality of society. Person's legal culture is a degree and nature of its legal development based on a positive legal consciousness, which is implemented in active law-making activities.

The functions of legal culture are briefly analysed: general social (economic, political, ideological, demographic, social); socio-legal (law-making, regulatory, protection of individual rights and freedoms, axiological, prognostic, communicative, translation of legal experience).

Analysis and generalization of theoretical sources and scientific provisions allows to clarify the essence of the concept of «students' legal culture» as an integrated personal quality that reflects the degree of development and professional self-fulfilment of legitimate social role characterized by the level of legal knowledge, values, as well as active lawful behaviour in everyday life and future professional activities.

Key words: legal culture of society, person's legal culture, students' legal culture, functions of legal culture.

Постановка проблеми. Кризові явища в сучасному українському суспільстві, складні процеси, пов'язані з формуванням правової держави, зумовили посилення цілої низки негативних явищ, серед яких виділяються такі: правовий нігілізм, правовий інфантилізм населення країни, криміналізація економіки, регіональний сепаратизм тощо.

У зв'язку із цим пріоритетним напрямом педагогічної науки є проблема формування правової культури в молодого покоління.

Нормативним підґрунтям для розв'язання зазначеної проблеми є Конституція України (2016), закони України «Про вищу освіту» (2014), «Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки» (2004), концепції (підвищення правової культури учасників виборчого процесу і референдумів в Україні (2000); національно-патріотичного виховання дітей і молоді (2015)), Національна програма правової освіти населення (2001), Наказ Міністерства юстиції України «Щодо правової освіти населення» (2011), в яких зазначено, що найважливішим завданням національної політики є формування правової культури студентської молоді.

Аналіз досліджень. Проблема правової культури знайшла відображення у працях українських учених: правознавців (І. Головченко, О. Довгий, А. Кутиркін, В. Лемак, О. Скакун, І. Тодоров, О. Філонов, Р. Шай); юристів (О. Войтович, О. Ганзенко, Г. Клімова, О. Лукаш, Л. Макаренко, І. Осика, Р. Сербін, О. Тітомир, І. Шаравара); філософів (Е. Вартанян, М. Гур'янова, Е. Ільєнкова, Т. Мусулумова, С. Третяк); соціологів (Є. Аграновська, Ю. Битяк, В. Гуляіхін, А. Курносенко, Н. Смєлова, А. Семитко); психологів (В. Булгакова, О. Чебикін); педагогів (Я. Гриньова, Л. Грищенко, В. Долженкова, Л. Ніколаєва, С. Підлісний, М. Підберезький та ін.).

Мета статті – проаналізувати зміст поняття «правова культура» в гуманітарних науках; коротко схарактеризувати функції правової культури. Для досягнення мети було застосовано методи аналізу, синтезу, узагальнення, систематизації.

Виклад основного матеріалу. Поняття «правова культура» знайшло висвітлення у працях учених-юристів. Науковець О. Ганзенко розглядає правову культуру як систему правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого людством правового прогресу, відображають у правовій формі стан свободи особи і соціальної справедливості, інші найважливіші соціальні цінності в діалектичному впливі на якісний стан і спосіб правового життя особи й суспільства, в якому найвищою цінністю є реалізація прав і свобод людини та їх захист. Правова культура особи розглядається як властивість, яка характеризується загальною повагою до права, достатнім знанням змісту правових норм і вмінням їх застосовувати, а також активною правомірною поведінкою в усіх життєвих ситуаціях; є позитивною правосвідомістю в дії (Ганзенко, 2003: 12).

Дослідниця О. Макеєва зазначає, що заслуговують на вивчення питання, пов'язані з відмінностями правової культури та правової свідомості (остання містить сукупність ідей, поглядів, теорій, орієнтацій щодо ставлення суспільства та індивіда до права), а правова культура являє собою позитивний тип ставлення до правових явищ, який відбивається в діяльності індивідів, юридичних установ тощо. Отже, правова культура – це категорія більш широка, ніж правосвідомість. Вищим рівнем правової культури є правова активність індивіда, що знаходить виявлення не лише в законотворчій поведінці, а й у здатності реалізації права, а також у сфері правового регулювання. Учена доводить, що структура правової культури

являє собою взаємодію різних компонентів позитивної правової поведінки (діяльності), їх можна умовно згрупувати у три блоки: пізнавальний (гносеологічний); ціннісно-орієнтаційний; діяльнісний (поведінковий) (Макеєва, 2017: 9).

Науковець І. Осика до основних завдань сучасної соціальної держави, які необхідно реалізовувати для підвищення правової культури, відносить: 1) державно-правове регулювання економіки; 2) перерозподіл доходів; 3) захист суспільства від розколу і потрясінь, захист населення в умовах ринкових відносин; 4) боротьбу з бідністю, зниження соціальної нерівності; 5) боротьбу зі злочинністю; 6) створення належних умов для набуття широкими верствами населення правових знань (Осика, 2004: 8).

У соціально-правових дослідженнях зміст поняття «право» розглядають як систему встановлених державою обов'язкових правил поведінки, тобто соціально-правових норм, що забезпечують регламентацію суспільних відносин (Правознавство, 2003: 94). Норма права розглядається як правило поведінки, що встановлюються державою і спрямоване на охорону соціальних цінностей через установавання прав та обов'язків (Сучасна права енциклопедія, 2021: 120).

Правознавці В. Опришко, Ф. Шульженко, С. Шимон поділяють соціально-правові норми, що регламентують характер поведінки особистості у соціумі, на чотири групи:

- зобов'язальні – установають для учасників суспільних відносин вимогу дотримуватися певної поведінки (дотримання правових обов'язків);
- заборонні – запроваджують заборону щодо вчинення тих чи інших дій (заборона прийому неповнолітніх на небезпечні роботи тощо);
- уповноважувальні – надають учасникам суспільних відносин право вибору поведінки в певних межах, якими вони, за бажанням, можуть користуватися (право вибирати місце проживання, право на судовий захист тощо);
- соціальні – спрямовані на захист певної соціальної категорії осіб (наприклад, допомога дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, тощо) (Правознавство, 2003: 297).

Велике значення щодо розуміння сутності поняття «правова культура» мають погляди В. Головченка, А. Потьомкіна, які стверджують, що до правової культури молоді належать:

- повага до права й переконаність у його соціальній та особистісній цінності;
- наявність певного багажу юридичних знань;
- висока загальна культура та широка ерудиція, освіченість;

– принципово вмотивована правомірна поведінка як у закладі освіти, так і в професійній діяльності та повсякденному житті;

– висока громадсько-правова активність студентської молоді (Головченко, Потьомкін, 2006: 25–27).

Аналіз філософських і соціологічних досліджень дає змогу стверджувати, що права культура індивіда характеризується наявністю правових культурних орієнтацій, що виявляються у його підготовленості до сприйняття правових ідей і законів, у вміннях користуватися правом, в оцінці власного пізнання і сфері права. Індикаторами розвитку правової культури виступають фундаментальні правозасновувальні принципи: свобода, рівність, справедливість. Вони задають якісну визначеність сутності та специфіки інституту права, забезпечують соціальну доцільність та ефективність правових систем, внесених у них змін і корективів, а їх дотримання може вважатися найбільшим досягненням правової культури (Гурьянов, 2007: 21).

Психологи О. Чебикін, В. Булгакова розглядають права культуру як системне явище, сукупність правових знань, правосвідомості та правомірної діяльності, що є результатом усвідомлення засвоєних соціально-правових норм і проявляється в моральних цінностях, настановах та самореалізації поведінки особистості. Цінним щодо розуміння психологічної сутності правової культури є твердження науковців, що права культура, насамперед, пов'язана з особистісними цінностями людини, які є визначальними у структурі її психічної діяльності; важливим механізмом у пізнанні правової культури може виступати її свідомість, де представлено різні цінності як соціального, так і індивідуального характеру (Чебикін, Булгакова, 2019: 140).

Аналіз сучасних педагогічних досліджень дає змогу стверджувати, що вчені-педагоги (Я. Гриньова, Л. Грищенко, В. Долженкова, Л. Ніколаєва, Є. Підлісний, М. Підберезький, В. Потомкін, М. Щербань та ін.) розглядають проблему формування правової культури студентської молоді в різних аспектах, а саме: визначення поняття «правова культура» як невід'ємного складника їхньої професійної культури; історико-педагогічні питання формування правової культури молоді; розроблення різноманітних спецкурсів із названої проблеми тощо.

Формування правової культури залежить від її носія: певної особи, цілого суспільства, окремої соціальної (професійної) групи. Цінним щодо розуміння співвідношення понять «правова куль-

тура суспільства» і «правова культура індивіда» є позиція Є. Підлісного, який стверджує, що розвиток правової культури суспільства опирається на розвиток правової культури індивіда, оскільки лише за наявності цього можливі діалог культур, взаєморозуміння законодавця і громадянина як на рівні суб'єкт-об'єктних, так і на шаблі суб'єкт-суб'єктних відносин, бо цей природний діалог включає громадянина в об'єкт маніпулювання з боку авторитету влади (Підлісний, 2019: 66).

Дослідниця Н. Смелова розглядає поняття «правова культура суспільства» як якісну характеристику життєдіяльності людей із погляду розвитку суспільних сил людини, її природних прав і реальної свободи (Смелова, 2000: 66). Отже, правова культура суспільства представлена Конституцією країни, правовими нормами, що діють на території держави, правовою мораллю суспільства.

Правова культура особистості – ступінь її характер її правового розвитку, заснований на позитивній правовій свідомості, що реалізується в активній правотворчій діяльності. Правова культура особистості залежить від таких показників: її індивідуальної характеристики, досвіду, наявності правових навичок і поведінки, загального рівня освіти, правових і ціннісних орієнтацій. Правова культура особистості є результатом правового виховання.

Поняття «правова культура» відрізняється певною специфікою в контексті його розгляду певною соціальною групою. Правова культура соціальної (професійної) групи – це рівень і ступінь правової освіченості, правового виховання того чи іншого соціального прошарку, особливих соціальних груп (Підлісний, 2016: 245). До індикаторів сформованості правової культури студентської молоді відносимо: правові знання, погляди й установки особистості, вмотивовану правомірну поведінку не лише в закладі вищої освіти, а й у повсякденному житті.

У науковій літературі немає єдиного погляду на визначення функцій правової культури. Так, Є. Підлісний слушно зазначає, що немає сенсу протиставляти ці погляди, оскільки функції правової культури розкривають одночасно роль правової культури в житті суспільства, впливають на суспільні відносини та є механізмом реалізації втілення права в життя (Підлісний, 2018: 51).

Дослідниця М. Баумова виокремлює дві групи функцій правової культури:

- 1) загальносоціальну, до якої відносяться економічна, політична, соціальна, демографічна;
- 2) спеціально-юридичну (правотвірна, регулятивна, охорони прав і свобод особистості, аксіоло-

гічна, комунікативна, прогностична, правосоціалізаторська, трансляції соціально-правового досвіду).

М. Баумова зазначає, що загальносоціальні функції визначаються цілями правової культури, що безпосередньо стосуються суспільства. Економічна функція правової культури – сукупність способів дій за допомогою яких конкретні суспільства, групи й індивіди адаптуються до економічних умов свого існування. Політична функція правової культури передбачає створення для індивіда можливості усвідомлення себе як повноправного учасника політичних процесів, розповсюдження у суспільстві зразків законотворчої та політично активної поведінки. Метою політичної функції правової культури є створення для індивіда можливості щодо усвідомлення себе повноправним учасником політичних процесів, розповсюдження у суспільстві зразків законотворчої й активної поведінки. Ідеологічна функція правової культури полягає у створенні ідейних основ суспільства, виробленні соціальних, політичних принципів і орієнтирів. Демографічна функція правової культури спрямована на стабілізацію чисельності суспільства; завдання цієї функції – визначення основних параметрів взаємодії в системі «особистість – сім'я – суспільство – держава». Зміст соціальної функції правової культури включає в себе такі складники: якість і правовий характер чинного соціального законодавства; наявність активних суб'єктів, які реалізують свої права; об'єкт – різноманітні відносини у соціальній сфері; юридичні дії щодо забезпечення соціальних прав громадян; ефективний механізм правозастосування; досягнуті юридичні та соціальні результати. В основі реалізації цієї функції правової культури – принцип соціальної безпеки громадян (Баумова, 2005: 44–95).

Соціально-юридичні функції правової культури характеризують її включеність у механізм правового регулювання в ролі одного з правових засобів, за допомогою яких здійснюється правовий вплив на суспільні відносини. Правотвірна функція правової культури спрямована на формування правової держави, удосконалення змісту і форм вираження права. Метою регулятивної функції правової культури є перетворення правових приписів на звичку, внутрішнє переконання особистості. Функція охорони прав і свобод особистості спрямована на вирішення питання щодо взаємовідносин людини і держави. Аксіологічна функція правової культури включає у себе цінності, оцінки, норми, оціночні критерії та соціальні інститути. Чинні правові цінності виступають як критерії оцінки тих юридичних явищ, процесів і

станів, що реально існують. Прогностична функція правової культури передбачає аналіз ефективності, якості, закономірностей і шляхів розвитку правових процесів та станів. Її завдання полягає у визначенні ефективних засобів для досягнення нових правових цілей, передбаченні можливих наслідків у правовій системі суспільства. Мета комунікативної функції правової культури – реалізація передачі правової інформації різними комунікативними каналами від одних суб'єктів до інших. Функція трансляції правового досвіду спрямована на забезпечення спадкоємного зв'язку історичних етапів правового розвитку, створення можливості щодо збереження та передачі правового досвіду майбутнім поколінням (Баумова, 2005: 104–181).

Висновки. Формування правової культури залежить від її носія: певної особи, цілого суспільства, окремої соціальної (професійної) групи.

Визначено, що феномен «правова культура» у вітчизняній юридичній науці розглядається як система правових цінностей у сфері функціонування права. У філософських і соціологічних дослідженнях феномен «правова культура» розглядається з двох позицій: як характеристика рівня розвитку правових явищ на певних етапах розвитку суспільства; як якісна характеристика права та правової поведінки особистості (Гуляихин, 2013: 145). У психологічних дослідженнях феномен «правова культура» тлумачиться як системне явище, сукупність правових знань,

правосвідомості та правомірної діяльності, що є результатом усвідомленого засвоєння соціально-правових норм. Сучасні вчені-педагоги досліджують проблему формування правової культури студентської молоді як невід'ємного складника професійної культури фахівця.

Аналіз та узагальнення теоретичних праць і наукових положень дає змогу уточнити сутність поняття «правова культура студентів» як інтегровану особистісну якість, що відображає ступінь освоєння та професійного виконання правомірної соціальної ролі, характеризується рівнем засвоєння правових знань, ціннісним ставленням до права, а також активною правомірною поведінкою у повсякденній і майбутній професійній діяльності.

Серед причин недостатнього рівня сформованості правової культури студентів учені називають такі: дефіцит правових дисциплін у навчальному плані, унаслідок чого виникає брак правових знань; несформованість правової відповідальності; відсутність інтересу до права; низький рівень правосвідомості; несформованість правових умінь і навичок; низький рівень правової активності.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання вказаної проблеми. Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на вирішення питання формування правової культури студентської молоді, на розроблення форм і методів формування правової культури студентської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баумова М. Г. Функції правової культури : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ярославль, 2005. 220 с.
2. Ганзенко О. О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2003. 22 с.
3. Головченко В., Потьомкін А. Правові механізми формування правової свідомості студентів. *Право України*. 2006. № 4. С. 25–27.
4. Гуляихин В. Н. Правовая культура как объект научного исследования: методологические подходы, структура и критерии оценки. *Вопросы права и политики*. 2013. № 4. С. 135–158.
5. Гурьянов Н. Ю. Правовая культура: сущность, структура, социальные функции : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11. Чебоксары, 2007. 21 с.
6. Макеева О. М. Взаємозв'язок правосвідомості і правової культури як складових правової системи. *Інтернаука. Серія «Юридичні науки»*. 2017. № 2. С. 7–11.
7. Осика І. В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2004. 24 с.
8. Підлісний Є. Правова культура суспільства, особистості та соціальної групи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. № 3(62). Т. 2. С. 241–246.
9. Підлісний Є. В. Формування правової культури майбутніх бакалаврів з економіки у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2019. 335 с.
10. Правознавство : підручник / В. П. Опришко та ін. ; за заг. ред. В. П. Опришка, Ф. П. Шульженко. Київ : КНЕУ, 2003. 767 с.
11. Смелова Н. В. Правовая культура как предмет социально-философского анализа : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11. Барнаул, 2000. 144 с.
12. Сучасна права енциклопедія / уклад. О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, Н. М. Онищенко. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 384 с.
13. Чебикін О. Я., Булгакова В. О. Психологічні основи правової культури та умови її корегування : монографія. Одеса : Лерадрук, 2019. 162 с.

REFERENCES

1. Baumova M. H. Funktsii pravovoi kultury [Functions of legal culture]. Doctoral thesis. Yaroslavl, 2005. 220 p. [in Ukrainian].
2. Hanzenko O. O. Formuvannia pravovoi kultury osoby v umovakh rozbudovy pravovoi derzhavy Ukrainy [Formation of legal culture of the person in the conditions of development of the legal state of Ukraine]. PhD Abstract. Kyiv, 2003. 22 p. [in Ukrainian].
3. Holovchenko V., Potomkin A. Pravovi mekhanizmy formuvannia pravovoi svidomosti studentiv [Legal mechanisms of formation of legal consciousness of students]. Pravo Ukrainy. 2006. № 4. pp. 25–27. [in Ukrainian].
4. Huliiaikhin V. N. Pravovaia kultura kak obekt nauchnoho issledovaniia: metodologicheskie podkhody, struktura i kriterii otsenki [Legal culture as an object of scientific research: Methodological approaches, structure and evaluation criteria]. Voprosy prava i politiki, 2013. № 4. pp. 135–158. [in Russian].
5. Hurianov N. Yu. Pravovaia kultura: sushchnost, struktura, sotsialnye funktsii [Legal culture: Essence, structure, social functions]. PhD thesis. Cheboksary, 2007. 21 p. [in Russian].
6. Makeieva O. M. Vzaiemozv'iazok pravovidomosti i pravovoi kultury yak skladovykh pravovoi systemy [The relationship of legal awareness and legal culture as components of the legal system]. Mizhnarodnyi zhurnal «Internauka». Seriiia «Iurydychni nauky». 2017. № 2. pp. 7–11. [in Ukrainian].
7. Osyka I. V. Pravova kultura u formuvanni pravovoi, sotsialnoi derzhavy [Legal culture in the formation of the legal, social state]. PhD Abstract. Kyiv, 2004. 24 p. [in Ukrainian].
8. Pidlisnyi Ye. Pravova kultura suspilstva, osobystosti ta sotsialnoi hrupy [Legal culture of society, individual and social group]. Naukovyi visnyk Mykolaiivskoho Natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedagogichni nauky. 2018. Vol. 3 (62), Issue 2. pp. 241–246. [in Ukrainian].
9. Pidlisnyi Ye. V. Formuvannia pravovoi kultury maibutnikh bakalavriv z ekonomiky u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of legal culture of future Bachelors in Economics in the process of professional training]. PhD thesis. Uman, 2019. 335 p. [in Ukrainian].
10. Pravoznavstvo [Jurisprudence] / eds. V. P., Opryshko, F. P. Shulzhenko. Kyiv, 2003. 767 p. [in Ukrainian].
11. Smelova N. V. Pravovaia kultura kak predmet sotsialno-filosofskogo analiza [Legal culture as a subject of socio-philosophical analysis]. PhD thesis. Barnaul, 2000. 144 p. [in Russian].
12. Suchasna pravova entsyklopediia [Modern legal encyclopedia] / eds. O. V. Zaichuk, O. L. Kopylenko, N. M. Onyshchenko. Kyiv, 2021. 384 p. [in Ukrainian].
13. Chebykin O. Ya., Bulhakova V. O. Psykholohichni osnovy pravovoi kultury ta umovy ii korehuvannia [Psychological bases of legal culture and conditions of its correction]. Odesa, 2019. 162 p. [in Ukrainian].